Alevilerin Kimlik Repertuvarı ve Paylaşılan İnsanlık

Doktorant (Doktora Adayı) Sercan Karlıdağ
karlidagsercan@gmail.com

Yayımlanma Tarihi:
2 Temmuz 2025

İndirilme Tarihi:
07.11.2026

Önerilen Atıf: Karlıdağ, Sercan (2025). Alevilerin Kimlik Repertuvarı ve Paylaşılan İnsanlık. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.rh773 (Erişim Tarihi: 07.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Alevi kimliğini tanımlama çabalarının taşıdığı ve yol açtığı sorunlar karşısında, kimliği okumak ve anla(t)mak amaçlandığında, sosyal psikolojik yaklaşımlar çerçevesinde "kimlik repertuvarı" kavramı öne sürülebilir. Bir çalışma örneğinde aktarıldığı üzere, paylaşılan insanlık nosyonu/ideası—motivasyona dayalı bir kimlik inşası, kimlik yönetim stratejisi ve Alevilik inanç-teozofisi ile sözlü kültür mirasından izler taşıyan bir benlik sınıflandırması olarak—Alevilerin kimlik repertuvarında önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, etnik kimlik ve ana dili açısından kesişimsel yaklaşım ve iç-gruba yönelik çeşitlilik arz eden sosyal temsiller, kimlik repertuvarını irdelerken aydınlatıcı gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Benlik Sınıflandırması, Kimlik Repertuvarı, Kimlik Yönetim Stratejisi, Motivasyona Dayalı Kimlik İnaşası, Paylaşılan İnsanlık, Sosyal Temsiller

Alevi Kimliğini Tanımlamanın Açmazları

Alevilik İslamiyet içi bir mezhep midir / özbeöz Türklük müdür / gerçek bir Anadolu İslamiyet formu mudur / Anadolu'da filizlenmiş erken bir sosyalizan veya anarşizan görüş müdür, değil midir? Bu tür sorular, muhataplarını belirli bir tanıma yönlendirerek 'makbul' Aleviliğin ne ve nasıl olması gerektiğine dair normatif çerçeveler üretir. Aleviliği ve onunla eşgüdümlü biçimde Alevi kimliğini tanımlamaya yönelik çabalar siyasal iktidarlar ve sosyal bilimciler açısından çatışmalı ve tartışmalı biçimde

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

ilerlemiştir (Karlıdağ 2019a). Bilimsel nesnellik ve politik tarafsızlık zırhı kuşanmış pozitivist yaklaşımlar, indirgemeci ve milliyetçi perspektifler veya örneğin, İslamiyet'in gerçek formu olduğu yönündeki özcü anlayışlar, temelde 'yazı' ile malul modernitenin (hegemonik-denetimci ve epistemik şiddete varan) düzenleme ödevinin çıktıları olup tanımlama teşebbüslerinde 'sözün' dünyasından içeri gir(e)mediği için, Aleviliğin sözlü geleneğine duyarlı 'okumalar' sun(a)mazlar (Yalçınkaya 2005, 33-40).

Aslan'ın (2015, 75) ifadesiyle, "her tanım kendi mikro-iktidarını yaratmaktadır." Normatif kabuller doğrultusunda Aleviliği "inançsal", "kültürel" ya da "politik" bir kimlik olarak tasavvur etmek, çoğu zaman bir gereklilik olup belirli açılardan açıklık sağlasa da, kimliğin çok-sesli, bağlamsal ve öznel veçhelerini arka plana itme riski taşıyabilir. Sözgelimi, "Alevilik politik bir kimliktir" gibi bir önerme, politikliğin içeriğinin açıklanmasını gerektirmesi bir yana, kimliği statikleştirme eğilimi taşıyabilir. Etnik kimlik, ana dili, coğrafi aidiyetlikler ve yer kimliği, Alevi kimliğinin temellendirilmesinde belirleyici olabilir. Öte yandan, bunların her Alevi birey için aynı biçimde işlediği varsayımı, farklılaşan kimlik deneyimlerini görünmez kılabilir. Örneğin, Alevilik belirli bir etnik kategoriye indirgenemez olsa da (yani Arap, Kürt, Türk, Zaza gibi etnik kimler açısından düşünüldüğünde tek bir etnik entite olmasa da), bazı bireyler Alevi kimliğini bizatihi bir etnisite olarak temellendirebilir. "Alevi bir aileden gelmek" gibi demografik temelli bir bakışı, Alevi olmanın yegâne ölçüt ve temeli saymak ilk bakışta doğru sayılabilir. Oysa kişi, bu tür soya dayalı aidiyetlerle, yani doğuştan ve sabit bir aidiyet biçimiyle özdeşim kurmayabilir ya da buna farklı bir anlam yükleyerek kimliğini yeniden tasavvur edebilir. Özellikle indirgemeci yaklaşımlar ve ona eşlik eden özcü köken mitosları Alevi kimliğini açıklamaya çalışırken, netleştirmekten ziyade belirsizleştirebilir ve/ya bazı aidiyet biçimlerini dışlayabilir.

Tol'un (2016) Alevi gençleri konu edinen araştırmasında görüldüğü üzere, kimlik inşası yalnızca kültürel ya da inançsal referanslarla değil, mahalle düzeyi sosyalizasyon

süreçleri, gündelik yaşam pratikleri ve çeşitlilik arz eden politik yönelimlerle iç içe biçimlenmektedir. Gültekin ve Yeşiltepe'ye (2015) göre, Dersimlilik, Alevi Kürt etno-dinsel toplulukları kapsayan kültürel ve politik bir kimlik alanına karşılık gelmektedir. Dahası, Dersim merkezli Alevilik kurgusunda azınlık-çoğunluk ikiliğinin dünden bugüne farklı seyretmesi ve sözgelimi, Dersimliler nezdinde Türklüğün Sünnilik ile eşitlenmesi (ve/ama bunda gözlenen değişim) gibi özgül konular, yer kimliği ve coğrafi aidiyetlerin Alevi kimliği için kurucu bir mahiyet kazanabileceğine işaret etmektedir. Aydın (2017) Aleviliğin 'tarih içinde izlediği yolu' incelerken, tarihte donmuş bir Alevi kimliği tasavvuru olmadığını, aksine başat dönüm noktaları saptanabileceğini göstermiştir. Alevilerin kimliklerini yeniden keşfetme/inşa etme süreci olarak okunabilecek *Alevi Uyanışı* kentleşme ve iç-göç, Alevi diasporası ve Avrupa Alevi Hareketi, sol ideoloji ile değişen bağlar, siyasal İslam ve Kürt Hareketi'nin konumu gibi konular etrafında ele alındığında (Ertan 2017; van Bruinessen 1996), yanı sıra Aleviliği 'makbul' kalıba sıkıştırma teşebbüsüyle Alevi Çalıştayları/Açılımı gibi yakın tarihsel gelişmeler gözetildiğinde (Ecevitoğlu 2011), sosyo-politik koşulların kimlik üzerindeki etkisi gün yüzüne çıkmaktadır. Bu çerçevede Alevi kimliği, etnik kimlik ve coğrafi aidiyetlerin özgül etkileri ile bu unsurların kesişimselliğini ve kimliğin biçimlendiği sosyo-politik ethosu dikkate alarak (durağan, homojen ve yekpare bir yapı olarak değil) akışkan, heterojen ve çok-sesli bir "repertuvar"[1] olarak ele alınabilir. Böylece, epistemik tahakküm imleyen indirgemeci tanımlama çabalarının sınırlarını aşmaya olanak tanıyan bir yaklaşım benimsenebilir.

Kimlik Repertuvarı: Meta-Teorik Temellendirmelerden Sosyal Psikolojik Yaklaşımlara

Alevi kimliğine dair bu değerlendirmeler, kimlik araştırmalarında ve teorik temellendirmelerde sıkça karşılaşılan bireysel-ilişkisel-kolektif, keşfedici-inşacı ve durağanlık-akışkanlık gibi tartışma eksenleri üzerinden ele alınabilir (Vignoles ve ark. 2011). Kimliğe dair her tanımlama girişiminin arka planında, farkında olunsun ya da

olunmasın, insan doğası tasavvurları veya nesnellik iddiası gibi ontolojik ve epistemolojik kabuller yer alır. Toplumsal bir grubun kimliğini anla(t)maya yönelik ideal bir yaklaşım, dışarlıklı tanımlama teşebbüsünün ötesinde, kimliğin ilişkisel, tarihsel ve toplumsal açıdan nasıl kurulduğunu sorgulayıcı bir yönelim gerektirmektedir. Buna göre, Alevi kimliğini Alevilerin gözünden incelemeyi sağlayacak "ses vermek" gibi emik bir perspektife ve sosyal psikolojik bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu savunulabilir (Howarth 2002; Zadeh 2017).

Öte yandan, bu yaklaşım temsile dair etik bir duyarlılık gerektirmektedir. "Ses vermek", Alevi öznelerin yalnızca "konuşulabilir" birer nesne değil, aynı zamanda konuşan, anlam kuran ve temsil eden failler olarak tanınmasına işaret eder; ancak Spivak'ın (1999/2020) uyardığı gibi, ezilen/dışlanmış öznelerin sesini temsil etme çabası, bu sesi kaçınılmaz olarak belirli bir epistemolojik çerçeveye oturtur. Dolayısıyla burada "ses vermek", öznenin doğrudan konuşmasını mümkün kılmaktan ziyade, susturulma koşullarını görünür kılmayı kapsayan bir yaklaşım olarak anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, kimliğe dair her tanımlama girişiminin ontolojik, epistemolojik/metodolojik ve etik-politik boyutlarda sorgulanabilir olduğu göz ardı edilmemeli ve Alevi kimliğini tanımlamak yerine okumaya ve anla(t)maya yönelik çabalar doğrultusunda hem kimliğin sosyal psikolojik temelleri hem de temsil sorununa duyarlı eleştirel yaklaşımlar odakta tutulmalıdır.

Kimlik formasyonu sosyal psikolojide önemli bir inceleme konusu olagelmiştir (bkz. Karlıdağ 2019b). Genel bir bakışla "Ben kimim?" sorusuna bir cevap olarak kimlik, duygulanım ve davranış boyutlarının yanı sıra, çoğunlukla bir tanımlama süreci olarak değerlendirilmektedir (Vignoles ve ark. 2006). Sosyal Kimlik Yaklaşımı'na göre, kimlik, sosyal kategorizasyon, sosyal özdeşleşme ve sosyal karşılaştırma olmak üzere üç temel sosyo-bilişsel sürece dayanır ve bireyler benliklerini kişilerarası düzey (*bireysel kimlik*), gruplararası düzey (*sosyal kimlik*) ve üst-soyutlama düzeyi (*paylaşılan insanlık*) açısından sınıflandırır (Reicher ve ark.

2010). Sosyal Temsiller Kuramı ise, benlik sınıflandırma süreçlerinde bağlam, tarihsellik ve pratiğe ilişkin açıklayıcı potansiyeli ile güçlü bir kuramsal zemindir (Elejabarrieta 1994). Sosyal temsiller, "kimlik ve gruplar arası ilişkilerin" yorumlanması, değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve yeniden inşası süreçlerinde önemli rol oynadığı gibi, sosyal kimlik ve psikolojik grup formasyonu da "temsilleri" şekillendirmektedir (Breakwell 1993).

Bu bakımdan kimlik olgusu hem *süreç* hem de *içerik* açısından ele alınabilir ve yerleşik bir kavram olmamakla birlikte "kimlik repertuvarı", kimlik süreç ve içeriğini bir arada düşünmeyi mümkün kılan işlevsel bir çerçeve olarak görülebilir. Sosyal psikolojik bir yaklaşımla kimlik repertuvarı, bir yandan bireylerin benliklerini hangi düzeyde sınıflandırdıklarını (Turner ve ark. 1987) ortaya koyarken, diğer yandan iç-gruba yönelik sosyal temsillerin içerdiği paylaşılan gerçekliği ve değer-fikir-pratikleri (Moscovici 1988) görünür kılabilir. Bu bağlamda, "Ben kimim? – Yirmi İfade Testi" (Kuhn ve McPartland 1954) ve "Sosyal Kimlik Envanteri" (Zavalloni 1973) gibi araçlar, bireylerin öznel kimlik repertuarını incelemek için geliştirilmiş klasik yöntemler olarak yorumlanabilir. Bu tür yaklaşımların dayandığı ölçek ve analiz tekniklerinin güncel literatürde izini sürmek mümkündür (örn. Lo Monaco ve ark. 2017; Vignoles ve ark. 2006).

Bir Çalışma Örneği: Alevilerin Kimlik Repertuvarında 'Paylaşılan İnsanlığı' Okumak

"Aleviler kendi kimliklerini nasıl tanımlıyor? Aleviler, mensubu oldukları toplumsal grubu ve iç-grup kimliğini nasıl tarif ediyor?" soruları etrafında Alevilerin kimlik repertuvarını 'okumayı' amaçlamak bu perspektif açısından anlamlı gözükmektedir. Aşağıda, bu amaçla yürütülen bir çalışmanın bulgularından hareketle, Alevilerin kimlik repertuarına dair 5 fragman-pasaj sunulmaktadır. Araştırma, Türkiye'de Alevi nüfusunun görece yoğun yaşadığı İstanbul ve İzmir'de gerçekleştirilmiş; etnik kimlik, memleket/yer kimliği, yaş ve Alevi kurumlarıyla kurulan bağ (vd.)

açılarından çeşitlilik gösteren toplam 142 katılımcıya ulaşılmıştır. Her katılımcı (bir bakıma *Ben kimim?* sorusuna yanıt olarak) kendileri hakkında 8 kimlik unsuru ve (bir bakıma *Biz kimiz?* sorusuna yanıt olarak) Alevi iç-grubuna yönelik sosyal temsillerinde 4 çağrışım ifadesi sunmuş,[2] buna dayalı olarak anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Örneklem, veri toplama araçları, analizler ve kuramsal arka plana ilişkin ayrıntılar yayınlardan incelenebilir (bkz. bkz. Karlıdağ ve Kuşdil 2021; Karlıdağ ve Kuşdil 2025).

(i)

Tümü Alevi toplumsal grubuna mensup olduğunu bildirmiş katılımcıların çoğunluğu etnik kimliklerini çeşitlilik gösteren biçimde beyan ederken, 17 katılımcı kendilerini 'etnik kimlik olarak da' Alevi olarak ifade etmiştir. Bu, "Alevi kimliğinin başka etnik kimlikleri paranteze alışı" üzerine değerlendirmelere somut bir gösterge niteliğindedir (Aydın 2017). Etnik kimliğini 'dünyalı' ve 'salt insan' olarak etnik özdeşimin dışında tarif eden katılımcılar da bulunmaktadır. Yanı sıra, etnik kimlik ile ana dili beyanları bazı katılımcılarda birebir örtüşmemektedir (örn. etnik kimliğini Kürt olarak ifade eden katılımcıların ana dilini Kürtçe olarak belirtmemesi). Kapsamlı analiz çıktısı olmayan, sosyo-demografik nitelikli bu veriler, teorik beklentiler ile gündelik/sosyal gerçeklik arasında açmazlar olduğunu göstermiştir.

(ii)

Benlik sınıflandırma düzeylerine dair içerik analizinde, katılımcı grubunun tamamına bakıldığında görülmektedir ki, kişilerarası düzeydeki kimlik unsurlarının sıklığı (kişisel kimlik %40.9, ilişkisel kimlik %15.1), toplam %56'dır. En genel değerlendirmede, %44 olarak açığa çıkan gruplararası ve üst-soyutlama düzeylerindeki kimlik unsurlarının (yani, sosyal kimlik ve paylaşılan insanlık kimliği ifadelerinin) toplam payı, sözgelimi modern ve neoliberal çağın ruhuna rağmen, dikkat çekicidir. (Rol kimliklerine dayalı ilişkisel kimlik unsurlarının oranı da buna dahil edildiğinde bu oran

yaklaşık %60 olarak değerlendirilebilir.) Kentleşme ve modernleşmenin Alevilik ve Aleviler arasında yarattığı mesafeye karşın (Ecevitoğlu 2011), Alevileri bütünüyle baskın biçimde bireyci tandansta bir kimlik repertuvarına sürüklemediği ve "insanlık nosyonu/ideasının" ise kimlik inşasında önemli bir yere oturduğu anlaşılmaktadır.

(iii)

Benlik tanımlamasında ve iç-grup temsillerinde insanlık kategorisi kullanımı, farklı vokabüler içeriklerde katılımcıların öznel kimlik repertuvarına yansımıştır. Hem üst-soyutlama düzeyi benlik sınıflandırmasındaki kimlik unsurları (örn. 'insanım', 'bütün canlılara dostum', 'insanın diline, ırkına, milletine bakmayan birisiyim' gibi ifadeler [%9.6]) hem de iç-grup sosyal temsillerindeki "İnsanlık Kimliği ve Etik Duruşları ile Aleviler" kategorisi ('ayrımcılık karşıtı ve barışçıl', 'hümanist-insancıl', 'iyiliksever', 'hoşgörülü' ve 'canlılara eşit mesafede' olma kodlamaları [%28.35]) dikkate alındığında, Alevilerin kimlik repertuvarında insanlık nosyonunun önemli ölçüde yer bulduğu görülmüştür. İkisini eş anlı yapan, yani paylaşılan insanlık temelinde hem öznel kimlik unsuru hem de iç-grup temsili sunan katılımcılar bulunmaktadır. Ayrıca "kendileri için" üst-soyutlama düzeyinde benlik sınıflandırmasında paylaşılan insanlığa atıfta bulunan kimlik unsuru beyan 'etmemiş' katılımcılar, dışsallaştırılmış hâlde "kendi iç-gruplarına", yani Alevilere yönelik çağrışımlarını sunduklarında, insanlık nosyonu/ideası (bu defa öznel bir kimlik unsuru olarak değil, bir iç-grup temsili olarak) yine açığa çıkmıştır. Basit bir ifadeyle denilebilir ki, katılımcılara, hem "sen kimsin?" diye sorulduğunda hem de Alevi toplumsal grubunun mensubu olarak iç-gruplarını tarif etmeleri istendiğinde, paylaşılan insanlık kendini göstermektedir.

"Benim kâbem insandır," sözü, 72 millete bir nazarla bakmak, insan-ı kâmil olmak, kâmil toplum/rıza şehri ve sözlü kültür mirasına içkin dahası nüveler göz önüne alındığında, insanlık nosyonunun Alevilik inanç-

teozofisindeki özgün konumunu saptamak zor değildir. Ancak insanlık nosyonuyla bağlantılı hümanist inançların (benlik sınıflandırması ve sosyal temsiller açısından izdüşümünün) sadece Aleviliğin inanç-teozofisinden köken alan kadim görüşlerde saklı olmayıp günümüz kent hayatında, heterojen denebilecek bir örneklemde, doğrudan Alevilerin öznel kimlik repertuvarında karşılığı olması önemli bir bulgudur. Alevilerin paylaşılan insanlığa 'tutunmalarını' yalnızca inanç temelli bir olguya indirgemek ya da bu yönelimi Alevilerin 'özünde', 'mayasında', 'fıtratında' bulunan bir özellik gibi görmek, özcü bir yaklaşıma kapı aralayarak hatalı olabilir. Bunun karşısında, kimlik repertuvarına demirleyen paylaşılan insanlık için birbirini dışlamayan bazı okumalar sunmak mümkündür:

Araştırmadaki istatiksel analiz bulgularına göre, üst-soyutlama düzeyindeki kimlik merkeziyetini (özsaygı, etkililik, aidiyet, ayırt edilme değil) "anlamlılık" ve "süreklilik" motivasyonları yordamaktadır. Diğer bir ifadeyle, Alevilerin kendilerini paylaşılan insanlık etrafında tanımlamalarının arka planında, hayatlarına amaç duygusu katarak yaşamı öngörülebilir kılma (*anlamlılık*) ve geçmiş-şimdi-gelecek arasında bir köprü kurarak kolektif bir bellek tesis etme (*süreklilik*) yönündeki kimlik motivasyonları belirleyicidir. Buna göre, Aleviler için "küresel dünya vatandaşlığı" (McFarland ve ark. 2019) imli insanlık nosyonu, salt bir kamusal söylem malzemesi değil, benlik sınıflandırmasında açıkça karşılığı olan, "motivasyona dayalı bir kimlik inşası" (Vignoles ve ark. 2006) örneği teşkil etmektedir.

Katılımcıların Alevi kolektif kimliğine dayalı kimlik unsurlarından çok (örn. 'Hubyar Alevisiyim'; 'Kürt Alevisiyim', 'Alevi kökenli aileden geliyorum'), paylaşılan insanlığa dayalı kimlik unsuru beyan etmesi betimsel bulgular arasındadır-ayrıca iç-grup temsillerinde de en yoğun kategori, İnsanlık Kimliği ve Etik Duruşları ile Aleviler kategorisidir. Alevilerin, araştırmada iç-grup temsillerine de yansıyan kolektif/tarihsel mağduriyet deneyimleri karşısında, grup kimliklerini nispeten bir kenara bırakıp paylaşılan

insanlığı öncelemesi bir "kimlik yönetim stratejisi" (Reicher ve ark. 2010) olarak okunabilir. Bu değerlendirme, Ertan'ın (2017) Alevi politikleşmesi üzerine yaptığı, katliamlar tarihi karşısında varlık mücadelesi için (örn. laiklik, eşit yurttaşlık gibi) evrensel değerlere ve "insanlık söylemine" tutunma çözümlemesiyle örtüşmektedir. Bilindiği üzere, Alevilik, tarihin çeşitli dönemlerinde gizlenmek zorunda kalmış bir kimliktir. Katılımcılar öznel kimlik repertuvarlarında iç-grup kimliklerinden kaçınmamış olsa da, paylaşılan insanlık vurgusunun daha görünür hâlde oluşu, kolektif mağduriyetin bir yansıması olarak bu sosyo-tarihsel gerçekliğin aktüelde de izinin sürülebileceğini düşündürmektedir. Aslan'ın (2015) belirttiği gibi, ezilen bir grubun dışarıya karşı tehlike unsuru olmadığını ispatlama ve toplumda meşruiyet kazanma yönündeki çabası, (sözgelimi, nekropolitik şiddete varan) baskı koşulları altında anlaşılırdır. Bu bağlamda, Alevi-Sünni ve/ya biz-onlar toplumsal kategori karşıtlığını, "paylaşılan ve ortak bir sembolik değerler evreniyle ilişki kurarak" (Deschamps 1982), yani paylaşılan insanlığa demirleyerek aşmak, var olmaya ve 'okunaklı' olmaya dönük bir kimlik yönetim strateji olarak yorumlanabilir.

Paylaşılan insanlığın özgül rolü, Aleviliğin inanç-teozofi mirasının, Alevi iç-grup kimliği ve kolektif bellek içeriğinin yeniden değerlendirilmesi biçiminde de okunabilir. Alevi bireyler için Aleviliğin sosyal temsilleri 'insan merkezlilik', 'insanı-doğayı-canlıları sevmek', 'ezilenin yanında olmak', 'sosyal adalet', 'kardeşlik' gibi hümanist-kozmopolit kültürel değerlere işaret etmektedir (Karlıdağ ve Göregenli 2017). Dolayısıyla, iç-grup kimliği olarak gözükmeyen paylaşılan insanlık vurgusu, Aleviliğin, sözgelimi inanç-teozofisi ve sözlü kültür mirasından izler taşıyan bir benlik sınıflandırması olarak da irdelenebilir. Bu bakışla, Alevi kimliğinin kimi açılardan, paylaşılan insanlığa dayalı üst kategorizasyona rengini verdiği söylenebilir.

Böylece, paylaşılan insanlık vurgusu sosyo-motivasyonel, stratejik ve teozofik-kültürel katmanlarda çok yönlü bir içerik olarak Alevilerin kimlik repertuarında belirginleşmektedir. Bütüncül bakıldığında, kolektif mağduriyet karşısında bir

kimlik yönetim stratejisi olarak bu yönelim, zamanla içselleştirilip motive olunan bir kimlik biçimine evrilmiş ve Aleviliğin inanç-teozofi ile sözlü kültür mirasından beslenen bir benlik tasavvuru hâlini almış olabilir.

(iv)

Çalışmadan bazı bulgular homojen/yekpare bir Alevi kimliği tasavvurunun doğru olmadığını desteklemektedir. Alevi katılımcılar arasında paylaşılan insanlık kimliği, sosyal kimlik ve bireysel/ilişkisel kimlik unsuru kullanım sıklığı, "etnik kimlik" ve "ana dili" değişkenlerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Kürt Alevisi katılımcılar dışındaki tüm etnik kimlik kategorilerinde, kimlik repertuvarında ifade edilen unsurların %50'den fazlası kişilerarası düzeyde yer alırken, bu oran, Kürt Alevisi katılımcılarda %43.5 ile %50'nin altındadır. (Buna benzer bir analiz bulgusu, diğer ana dili kategorilerinden farklılaşarak Kürtçe ve Zazaca için de söz konusudur.) Kimliğin kesişimselliği ile hem Kürt hem Alevi olmak, güç ilişkilerinde düşük statüde addettiğimiz Alevi toplumsal grubu içinde de "daha dezavantajlı bir statüye" işaret etmektedir. Güler-Selvi (2019) bu statüyü, "çoklu azınlık" olarak nitelendirmiştir. Ezilen bir azınlık grubun üyesi olmanın, çatışma ve ayrımcılık karşısında dayanışmacı ve barışçıl bir aradalığı destekleyen komünal-toplulukçu bir benlik tasavvurunu pekiştirdiğini söylemek mümkündür (Deschamps 1982; Staerklé ve ark. 2011). Bu bağlamda, Alevi katılımcılar genelinde paylaşılan insanlık açısından benlik sınıflandırması anlaşılır bir durumken, Kürt Alevisi katılımcılarda bunun daha belirgin hâlde olması da söz konusu çoklu azınlık olma statüsüyle anlam kazanmaktadır. Bu karşılaştırma zemini çalışmada yalnızca etnik kimlik ve ana dili açısından irdelenmiştir; ancak kesişimsel bakışın, örneğin toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim gibi diğer olguları da içerecek biçimde genişletilmesi önem arz etmektedir (örn. Akkaya 2015; Yıldırım 2023).

(v)

Alevi kimliği ve benlik sınıflandırma süreçleri bir 'vakum'

içinde cereyan etmemektedir. Örneğin, semavi dinlerin yapı ve karakteristiklerinden, özellikle İslamiyet'ten ve Sünni-İslam anlayışından farklılaştırmalar ile buna dayalı sosyal karşılaştırmalar, Aleviliğin sosyal temsillerinde başat biçimde yer kaplamaktadır (Karlıdağ ve Göregenli, 2017). Sunulan çalışmada ise, iç-gruba yönelik sosyal temsillerde açığa çıkan 5 kategori, genel panoramada Alevi sosyal öznenin insanlık nosyonuyla kurduğu bağın ve paylaşılan kozmopolit görüşlerin yanı sıra, sosyo-kültürel arka plana (örn., aydın ve açık fikirli olmak), toplumsal statü ve politik angajmanlara (örn., insan haklarından yana ve ezilen kesimden olmak), ferdi-şahsi nitelik/treytlere (örn., cana yakın olmak) ve inanç temeline ilişkin pratikler ve/ya özelliklere (örn., camiye değil, cemevine gitmek) dair paylaşılan görüşleri kapsamaktadır. Bu temsil kategorileri içinde özellikle kolektif/tarihsel mağduriyet deneyimlerine, politik angajmanların çeşitliliğe ve iç-grup yanlısı vurgulara ilişkin kodlamalar dikkat çekicidir. İç-gruba yönelik sosyal temsillerin genelinde katılımcıların olumluluk derecelendirmesi ortalamadan yüksek olmakla birlikte, yer yer olumsuz konotasyonda ve öz-eleştirel nitelikte çağrışımlar da gözlemlenmiştir-örn. statükocu olma, yozlaşma ve yabancılaşma, parçalanmışlık ve düşük dayanışma bağları. Buna göre, iç-gruba yönelik sosyal temsiller dahilinde paylaşılan değer-fikir-pratikler, Alevilerin kimlik repertuvarının içeriği konusunda aydınlatıcı gözükmektedir.

Sonuç Yerine

Alevi kimliğini tanımlama çabalarının taşıdığı/beraberinde getirdiği, örneğin özcü ve indirgemeci riskler karşısında, kimlik olgusunun çok-sesli, bağlamsal ve öznel veçhelerine dikkat çekmek önemlidir. Bu doğrultuda, Alevi kimliğini durağan, homojen ve yekpare bir yapı olarak tanımlamak yerine, "kimlik repertuvarı" kavramı öne sürülerek süreç ve içeriğe dayalı bir yaklaşımla kimliği okumaya ve anla(t)maya yönelik bir çerçeve önerilmiştir. Bu çerçevede, sosyal psikolojik bir çalışma örneğinde (Karlıdağ ve Kuşdil 2021; Karlıdağ ve Kuşdil 2025), "ses vermek" yaklaşımıyla Alevi

bireylerin kimliklerini nasıl kurduklarına odaklanıldı ve Alevilerin kimlik repertuvarı çeşitli açılardan irdelendi-(i) teorik beklentiler ile gündelik/sosyal gerçekliğin uyumsuzluğu, (ii) bireyci tandansta olmayan kimlik repertuvarı, (iii) paylaşılan insanlık nosyonunun anlamı ve rolü, (iv) etnik kimlik ve ana dili başta olmak üzere kesişimsel perspektifin gerekliliği, (v) kolektif mağduriyet deneyimlerinden öz-eleştirel çağrışımlara çeşitlilik arz eden iç-grup temsillerindeki paylaşılan değer-fikir-pratikler.

Motivasyona dayalı bir kimlik inşası, kimlik yönetim stratejisi ve Alevilik inanç-teozofisi ve sözlü kültür mirasından izler taşıyan benlik sınıflandırması değerlendirmeleri ile açımlanan *paylaşılan insanlık*, Alevilerin kimlik repertuarında özellikle dikkate değer bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Elbette insanlık nosyonu, (sosyal/politik) psikoloji sahasında farklı kuramsal yönelimlerle de ele alınabilir (bkz. McFarland ve ark. 2019). Sunulan çalışma örneğinde paylaşılan insanlık, genellemeci-pozitivistik iddialara sürüklenmeden ve Alevilik çalışmaları literatürüyle diyalog içinde olarak ağırlıkla Sosyal Kimlik Yaklaşımı ve Sosyal Temsiller Kuramı ile temellendirilmiştir. Bu bağlamda, yalnızca 'anlamlılık' ve 'süreklilik' açısından sosyo-motivasyonel açıklamalar değil, örneğin kolektif duygusal yönelimler, kolektif iyi-oluş ve kolektif eylem gibi konular etrafında paylaşılan insanlığın hem arka planındaki dinamikler hem de doğurguları Aleviler özgülünde incelemeye değer gözükmektedir. Bu sayede, dışarlıklı ve indirgemeci tanımlama çabalarının karşısında, Alevilerin kimlik repertuvarını okumanın ve anla(t)manın yolları geliştirilebilir.

Sonnotlar

[1] Repertuvar kavramı, sembolik etkileşimcilikten söylemsel ve sosyal/politik psikoloji alanına, farklı kuramsal hatlarda metaforik biçimde kullanılabilmektedir-örn. davranış repertuvarı, kolektif eylem repertuvarı, açıklayıcı repertuvarlar, sosyo-psikolojik repertuvar.

[2] Anket uygulamasında 142 katılımcı, "Sen kimsin?" sorusuna eşlik eden sabit bir yönergeyi okuyup kendileri hakkında 8'er ifade sunarak toplamda "1136 kimlik unsuru" beyan etmiştir. Bu ifadelerin her biri, kimlik merkeziyeti düzeyi ve kimlik motivasyonları açısından ayrı ayrı değerlendirilmiş ve ölçümlenmiştir. Sosyal temsillere dair kısımda ise, her katılımcı, Alevi iç-grubuna yönelik 4 sözel çağrışım üretmiştir. Nitel veri analizinin 'doğası' gereği bazı ifadeler birden fazla kategoriyle örtüştüğünden, 20 çağrışım ifadesi çoklu kodlanarak toplam "589 kodlama" yapılmıştır. Metnin devamında geçen % değerleri bu toplam sayılar içindir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Akkaya, Gülfer. 2015. *Sır İçinde Sır Olanlar: Alevi Kadınlar*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Aslan, Seçil. 2015. “İktidarın Sınırlarında Aleviliği Anla(t)mak.” *Birikim* 309-310: 70-79.

Aydın, Suavi. 2017. “The Emergence of Alevism as an Ethno-Religious Identity.” *National Identities* 20 (1): 1-21.https://doi.org/10.1080/14608944.2016.1244521

Breakwell, Glynis M. 1993. “Social Representations and Social Identity.” *Papers on Social Representations* 2 (3): 198-217.

Deschamps, Jean-Claude. 1982. “Social Identity and Relations of Power between Groups.” İçinde *Social Identity and Intergroup Relations*, der. Henri Tajfel, 85-98. Cambridge: Cambridge University Press / Maison des Sciences de l’Homme.

Ecevitoğlu, Pınar. 2011. “Aleviliği Tanımlamanın Dayanılmaz Siyasal Cazibesi.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 66 (3): 137-156.https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002218

Elejabarrieta, Fran. 1994. “Social Positioning: A Way to Link Social Identity and Social Representations.” *Social Science*

Information 33 (2): 241-253.https://doi.org/10.1177/053901894033002006

Ertan, Mehmet. 2017. *Aleviliğin Politikleşme Süreci: Kimlik Siyasetinin Kısıtlılıkları ve İmkânları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Güler-Selvi, Sabır. 2019. *Ötekinin Ötekisi: Etno-Dinsel Bir Kimlik Olarak Alevi Kürtlüğün İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gültekin, Ahmet Kerim ve Uğur Yeşiltepe. 2015. "Dersimli Alevilerin Makus Talihi mi? Dersim (Alevileri) İçin Yeni Fırsatlar mı?" *Birikim* 309-310: 108-119.

Howarth, Caroline. 2002. "Identity in Whose Eyes? The Role of Representations in Identity Construction." *Journal for the Theory of Social Behaviour* 32 (2): 145-162.https://doi.org/10.1111/1468-5914.00181

Karlıdağ, Sercan. 2019a. "Aleviliği Tanımlamak, Belirsizlik ve 2000'li Yıllar Üzerine." *Onto Psikoloji Dergisi* 16: 27-35.

Karlıdağ, Sercan. 2019b. "Kimlik Üzerine Sosyal Psikolojik Açımlama ve Kritikler." *Eğitim Bilim Toplum* 17 (65): 33-56.

Karlıdağ, Sercan ve M. Ersin Kuşdil. 2021. "Kentsel Hayattaki Alevilerin Kimlik Repertuvarı." *Journal of Alevism-Bektashism Studies* 23: 43-80.https://doi.org/10.24082/2021.abked.288

Karlıdağ, Sercan ve M. Ersin Kuşdil. 2025. "Paylaşılan İnsanlık Kimliği Merkezdeyken: Alevilerde Benlik Sınıflandırması ve Kimlik Motivasyonları." *Türk Psikoloji Dergisi* 40 (95): 46-67.https://doi.org/10.31828/turkpsikoloji.1656788

Karlıdağ, Sercan ve Melek Göregenli. 2017. "Aleviliğin Sosyal Temsilleri." İçinde *I. Sosyal Psikoloji Kongresi Bildiri Özetleri*, der. Doğan Kökdemir ve Zuhal Yeniçeri, 328-339. Ankara: Başkent Üniversitesi.

Kuhn, Manford H. ve Thomas S. McPartland. 1954. "An Empirical Investigation of Self-Attitudes." *American Sociological Review* 19 (1): 68-76.https://doi.org/10.2307/2088175

Lo Monaco, Grégory, Anthony Piermattéo, Patrick Rateau ve Jean-Louis Tavani. 2017. "Methods for Studying the Structure of Social Representations." *Journal for the Theory of Social Behaviour* 47 (3): 306-331.https://doi.org/10.1111/jtsb.12124

McFarland, Sam, Justin Hackett, Katarzyna Hamer, Iva Katzarska-Miller, Anna Malsch, Gerhard Reese ve Stephen Reysen. 2019. "Global Human Identification and Citizenship." *Political Psychology* 40 (S1): 141-171.https://doi.org/10.1111/pops.12572

Moscovici, Serge. 1988. "Notes Towards a Description of Social Representations." *European Journal of Social Psychology* 18 (3): 211-250.https://doi.org/10.1002/ejsp.2420180303

Reicher, Stephen, Russell Spears ve S. Alexander Haslam. 2010. "The Social Identity Approach in Social Psychology." İçinde *The SAGE Handbook of Identities*, der. Margaret Wetherell ve Chandra Talpade Mohanty, 45-62. London: Sage.

Spivak, Gayatri Chakravorty. 2020. *Madun Konuşabilir mi?* Çev. Emre Koyuncu. Ankara: Dipnot Yayınları. (Özgün eser 1999).

Staerklé, Christian, Alain Clémence ve Dario Spini. 2011. "Social Representations: A Normative and Dynamic Intergroup Approach." *Political Psychology* 32 (5): 759-768.https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2011.00839.x

Tol, Ulaş. 2016. *Kentsel Alevilik ve Alevi Gençlerin Kimlik Arayışları*. İstanbul: PODEM.

van Bruinessen, Martin. 1996. "Kurds, Turks and the Alevi

Revival in Turkey." *Middle East Report* 200: 7-10.https://doi.org/10.2307/3013260

Vignoles, Vivian L., Camillo Regalia, Claudia Manzi, Jen Golledge ve Eugenia Scabini. 2006. "Beyond Self-Esteem." *Journal of Personality and Social Psychology* 90 (2): 308-333.https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.2.308

Vignoles, Vivian L., Seth J. Schwartz ve Koen Luyckx. 2011. "Introduction: Toward an Integrative View of Identity." İçinde *Handbook of Identity Theory and Research*, der. Seth J. Schwartz, Koen Luyckx ve Vivian L. Vignoles, 1-27. New York: Springer.https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_1

Yalçınkaya, Ayhan. 2005. *Pas: Foucault'tan Agamben'e Sıvılaşmış İktidar ve Gelenek*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Yıldırım, Ali. 2023. "Bu 'Yolda' Kimlerle Nasıl Bir Gelecek? Mücadelenin Kuir Halleri." İçinde *Aleviler: Din, Beden, Cinsiyet – Neşeden Kedere*, der. Çilem Küçükkeleş ve Ayhan Yalçınkaya, 135-144. Ankara: Dipnot Yayınları.

Zadeh, Sophie. 2017. "The Implications of Dialogicality for 'Giving Voice' in Social Representations Research." *Journal for the Theory of Social Behaviour* 47 (3): 263-278.https://doi.org/10.1111/jtsb.12136

Zavalloni, Marisa. 1973. "Social Identity: Perspectives and Prospects." *Social Science Information* 12 (3): 65-91.https://doi.org/10.1177/053901847301200304

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi'nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir